

SARRERA HITZAK EXONOMASTIKAZ (*)

E. Knörr

Bada Euskal Herrian halako kontraesan ezin nabarmenago bat: ahoa betetzen zaigu, zein herri zahar garen aipatzen, zein antzinako hizkuntza dugun behin eta berriz esaten, aspaldiko mendeetan sustraituak diren geure ohiturak go-raipatzen. Baina, aldi berean, tradizioak utzi duena, jendearen ezpainetan ez ezik, paperetan dagoena, ez dugu kontuan hartzen, muzin egiten diogu, eta berrasmatazen aritzen gara. Bai: asmatua dagoena asmatu nahi izaten dugu. Jauzika bezala ibiltzen gara, etenik eten eta hastapenetik hastapenera, berariazko umezurtz, gure aurrekoek egin zutenaz jabetu gabe.

Zoritxarreko jokabide hau inon argi badago, agian onomastikan da. Har itzazue pertsona izenak, ponte izenak izan edo pertsonaia historikoenak. Zenbat aldiz jardun gara euskaldunok dena sorkizun balitz bezala, *tabula rasa* eginik! Zenbat aldiz dena goitik behera eraikitzen, izenen forma berriak eratzen! Forma horiek heriosuhar burutu, hizkuntzaren garbitasunaren alde omen egin edo inguruko erdaren morrontza negargarrian erabili, berdintsu da, honi dagokiola. Modu batera edo bestera, katea eten da, haria hautsi da (1).

Horrelako jokabidearen, edo jokabideen arrazoi nagusia jakina da: gure hizkuntzaren eta kulturaren lehengo (eta, hein batez, oraingo) egoera bera da. Goi-ikasgurik gabe, nazio gisa behar genuen oinarriko gogo-azpiegitarik gabe, literatur tradizioa nekez iragan daiteke osorik.

Bi eginkizun nagusi ziren kanpoko pertsona zein leku-izenei buruz: batetik, biltzea, iturriak ongi arakatzea eta biluztea; eta, bestetik, sailkatzea eta aztertzea, proposamenak egin baino lehen. Aitortu beharra dago bi esparru hauetan anitz dela azken berrogei urteotan aurreratu dena. Horra, nola ez, pertsona izenei dagokiela, Mitxelena, Irigarai, Irigoien, Jimeno Jurio, Lz. de Guereñu (2), Satrustegi eta besteren lanak. Eta horra *Orotariko Euskal Hiztegi*-ko altxor jori ederra. Aberaskizun eta osakizun dira, jakina, material guzti hauek. *Elmu* izena, adibidez, ez dakusat azken aipatu dudan izen propioen corpusean, jasotzekoa zen mu-

(*) Txosten hauek, Miarriritzen 1994ko uztailaren leian eta 2an egindako Exonomastika Jardunaldiaren aurkeztu ziren.

(1) Jauzi eta eten honetan Arana eta Elizalderen *Deun izendegi euskotarra* (1911) liburua toki berezia du, zer esanik ez. Baina harez gero Eleizalde iritiz aldatu zen, inoiz kontaktu dudan bezala: Enrique Eguren arkeologilariak galdetu zion behin nola sinatu behar zuten eta Eleizaldek *Endrike* gomendatu.

(2) Nola ez dugu kontuan hartuko, besteak beste, beronen *Toponomia alavesa*-n ageri den *Kristobaregaña* (Burgelun)? Jimeno Juriok jorratu du gai hau aspaldisko, eta berdin egin du egunotan José A. Gonzalez Salazarrek.

*Itsassoco ó Patroñac, Virginia Ama Saindua,
San Pierrez, Elmu eta Xauier famatua.
Gure gañean çaudete bethi iratçarriak,
Itsassoan har ezgaitçan calte içgarriac (3).*

Egia da tradizioa ñabarra dela, izenok ez zaizkigula beti itxura berean agertzen. Leizarragaren *corintiano* eta, adibidez, menturaz ez genuke egungo egunean onetsiko. Halaber, agian, *Mars-en karrika*, “areopago” itzultzeko (4). Zenbaiti, berderen, iruditzen zaigu *Sibilia* urruti gelditzen dela, lastertasun biziko trenan gorabehera (5). *Kanpoko Medina*-ri Mendiburuk darabilenari, agian barregarri iritziko dio baten batek. Baina bestelako izen asko, hala nola Orixeren *Urte guziko meza-bezperak* liburuan ageri den *Lurrarteko itsasoa*, baztertu behar dugu? (6).

Hautatzea bera da zaila, baina zirt edo zart egin behar. Forma bat onartu behar dugu, horixe gomendatu (7). Baina aitortu behar da, era berean, iritziak aski bateratuak daudela, ustez baino bateratuagoak, batzordeñoaren jardunean erakutsi denez.

Bada, alabaina, puntu bat, gutxitan baizik azaleratzen ez dena: ebakera. Nola ebaki behar dira kanpoko izenok? Ezen ez gara idazkeraz soilik ari. Nola ahoskatu behar dugu *Descartes*? Nola esan behar dugu *Malraux* eta aldi bateko haren nagusia izan zen *De Gaulle*, noren kasuan, demagun?

Esker onez agertu behar dut, sarrera hitz labur hauetan, ia bi urtez lanean aritu diren lagunekiko. Zinez lan handia da egin dena. Ohi bezala, eta hala behar, jakina, Euskaltzaindiak bestek ondu duena entzun du eta mahaigaineratu. Hots, azken urteotan alor honetan bereziki idatzi dena (Elhuyarren bi liburuk, oroz gain) edota entziklopedietan, eskola liburuetan eta abarretan dagoena, aintzat hartu nahi izan du batzordeño edo lan taldeak.

Alor hau, bada, jorratu dugu, gure ahalen neurrian, langile askoren laguntzaz, eta bukatu arte jarraitzeko asmoa dugu. Beste hizkuntzek zer egiten duten gogoan izan dugu beti ere, baina ezin genuen onartu —Aracilen hizkera erabiliz—

(3) *Manual demotioñezcoa*, II, 138.

(4) Apostoluen eginak, 17, 19.

(5) Hala ere, Euskal Herriko Unibertsitateko telefono liburu batean erabili izan da. Ezaguna da, bide batez, Durangoko kantua, ostegun zurian kantatzen dena:

*Sibirije ta Granada
urdeiazpije ona da
urdeiazpije ona da baiña
hiru lukainka hoba da.*

Gauza interesgarri asko dira eremu hauetan. Besteren artean, badirudi euskaratik izen batzuk esportatu direla. Gaskoieraz, adibidez, *Donagrace deux Ports* esaten zen, Zuberoako *Santagarazi* izendatzeko. Luzaideko *Madaritx* baserria ez ote da *Madrid*? *Erreparatze* euskal izena Cheme de Erreparaçe deituran ageri da garbiro, Martín Duqueren “Peajes navarros...” lanean, *Homenaje a J. E. Uranga*, 71-86, e.a.

(6) Dirudienéz, 1932an agerturiko *Lutelestia* eskola liburutik jaso zuen Orixek.

(7) Barruko izenetan ere zalantzak ugari dira. Adibidez, esan daiteke, batzuk *Miarritze* izenez aski uzkur anitz agertzen direla. Bertakoa, bide batez, nola deitzen da? *California-ko Eskual Herria*-n ageri den *miarritzar* arrunta zen edo da?

llengua interposada, tarteko hizkuntzarik (8), izen berezien eremu honetan. On da inguruan zer den begiratzea, baina menpekotasun eta morrontzan erori gabe.

Asmoa garbi dago: zerrenda eta irizpide hauek entzulego handi honen, bar-ka, entzule ugari zareten guztion aitzinean plazaratu eta eztabaidatzea. Ondoren, Euskaltzaindiak lerrokadak argitaratuko ditu, idazleen eta hiztunen argigarri izan daitezkeen oharrez hornituak.

(8) *Dir la realitat*, Barcelona, 1983, 171 eta darr. Gogoetak egin du bere bidea. Ikus, besteak beste, Francesc Vallverdú-ren *L'ús del català: un futur controvertit*, Barcelona, 1990.